

נוהל מספר ו'4/
פברואר 2016

נהלים לאישור מחקר על-ידי ועדת האתיקה המוסדית

1. מבוא

במחקרים רבים בתחום החינוך מעורבים בני אדם: מפקחים, מנהלים, מורים, הורים, תלמידים וכל גורם אחר הלוקח חלק בתהליך החינוכי. קוד נירנברג והנחיות המדען הראשי של משרד החינוך מחייבים מחקרים המערבים בני אדם להיות כפופים לנהלים ולמגבלות בכל תהליך המחקר: החל בשלב תכנון המחקר, עבור בניהול המחקר ובניתוח הנתונים וכלה בדיווח על תוצאותיו ואף לאחר מכן. רווחת המעורבים במחקר, כבודם וזכויותיהם צריכים לעמוד בראש מעייניהם של החוקרים, תוך שהם מקפידים על סטנדרטים מקצועיים גבוהים.

מוסדות אקדמיים ברחבי העולם ובישראל הקימו ועדות אתיקה כדי לפקח על המחקרים הנערכים בתחומם; כתבי עת דורשים שהמחקרים המתפרסמים בהם יוכלו להציג אישור של ועדת האתיקה המוסדית כתנאי לפרסום. בדומה לכך מוסדות רבים, ובתי ספר בכללם, מבקשים אישורים של ועדת האתיקה כדי להתיר מחקרים בתחומם.

מטרתו של נוהל זה היא להסדיר את פעילותה של ועדת האתיקה של מכון מופ"ת, לתת כלים בידיה להעריך היבטים אתיים של הצעות מחקר המוגשות לה ולהחליט על התנאים למתן אישורים.

2. הגדרות

"מחקר מדע שמעורבים בו בני אדם": כל מחקר שמשותפים בו באופן ישיר בני אדם, לרבות באמצעות בדיקות בגופם, השתתפות בראיונות, השתתפות בתצפיות, מילוי שאלונים או כל משימה אחרת הנערכת במסגרת המחקר.

"חוקרים": עורכי המחקר הנערך בתמיכת רשות המחקר הבין-מכללתית, המקבלים שכר או מלגה עבור עבודתם זו ממכון מופ"ת, וכן חוקרים שמחקרם נערך במסגרת בית הספר להתמחות מקצועית ע"ש פרופ' משה זילברשטיין במכון מופ"ת, קבוצות עניין או פורומים וקבוצות חשיבה הפועלות במכון מופ"ת ואשר אינם יכולים לפנות לוועדת האתיקה של המוסד שבו עיקר משרתם.

"משתתפים": הנחקרים; אנשים הנוטלים חלק במחקר הנערך במסגרת רשות המחקר הבין-מכללתית של מכון מופ"ת, בין בתשלום בין שלא בתשלום, בין שבאופן ישיר בין שבאופן עקיף (כגון: תלמידים שפעולותיהם או תוצרי עבודתם מהווים מושא לתצפית או לניתוח), והם אינם חוקרים, עוזרי מחקר או עובדים מינהליים המסייעים במחקר.

3. ועדת האתיקה המוסדית של מכון מופ"ת

ועדת האתיקה המוסדית של מכון מופ"ת מונתה על-ידי ראש מכון מופ"ת, בהתאם להנחיות המדען הראשי במשרד החינוך. במליאת הוועדה מכהנים: ראש רשות המחקר, יו"ר הוועדה, היועץ המשפטי, משנה לראש רשות המחקר, מרכז הוועדה, ראש ערוץ הלימודים, ראש בית הספר ללימודי התמחות מקצועית, יו"ר ועדת המחקר הבין מכללתית, מנהלת תכנית הפוסט דוקטורט וחברים נוספים לשיקול הוועדה.

בכפוף למליאה פועלות שתי וועדות משנה: האחת ברשות המחקר והשנייה בבית הספר להתמחות מקצועית ע"ש משה זילברשטיין. ועדות המשנה מוסמכות לדון בבקשה לאישור ועדת האתיקה המוסדית, לבקש תיקונים ו/או הבהרות ולהעביר למליאת הוועדה המלצות לאישור הבקשות. חברי המליאה מוסמכים לבקש תיקונים והבהרות ביחס להצעות המוגשות למליאה לאישור. יו"ר הוועדה יחתום על אישור של ועדת האתיקה להצעות מחקר המומלצות ע"י ועדות המשנה – אם לא יתקבלו התנגדויות לאישור או דרישות לתיקון מצד מי מחברי המליאה. מליאת הוועדה תתכנס על פי הצורך לדון בנושאים עקרוניים, בעררים ובמחקרים שיש לגביהם ספק.

4. אישור מחקרים

- א. כל מחקר המבוצע במכון מופ"ת, ובכלל זה מחקרים הנערכים ברשות המחקר הבין-מכללתית, בתכנית הפוסט-דוקטורט של מכון מופ"ת, בבית הספר להתמחות מקצועית ע"ש פרופ' משה זילברשטיין וביחידות אחרות במכון, חייבים לקבל את אישורה של ועדת האתיקה המוסדית של מכון מופ"ת.
- ב. מחקרים הנערכים בקבוצות העניין במחקר ומחקרים המתוקצבים במסגרת ועדת המחקר הבין-מכללתית חייבים לקבל את אישור ועדות האתיקה של המוסד שבו חברה החוקרת הראשית.
- ג. ועדת האתיקה של מכון מופ"ת לא תדון בבקשות לאישור של מחקרים הנערכים בקבוצות העניין במחקר ובמחקרים המתוקצבים על-ידי ועדת המחקר, אלא במקרים חריגים בלבד. האישורים למחקרים הללו יינתנו על-ידי המוסדות שבהם החוקרים מועסקים.
- ד. ועדת האתיקה יכולה לאשר את המחקרים המוגשים לה, לדרוש שייערכו בהם שינויים כתנאי לאישור וכן להחליט שאינה מאשרת אותם. במקרים שבהם הוועדה תחליט שלא לאשר מחקר יהיה עליה לפרט את הנימוקים לכך בכתב.
- ה. תיקונים לוועדת האתיקה יוגשו במסמך הבקשה כשהוא חתום על ידי החוקר/ים. יש לסמן את התיקונים.
- ו. בתום הדיון בוועדת המשנה תועבר הבקשה לאישור וועדת המליאה עם המלצה לאישור.
- ז. תגובת מליאת הוועדה תעשה עד שבועיים מיום שליחת אישור וועדת המשנה.
- ח. תגובת הוועדה למחקרים שיוגשו לה תימסר לחוקרים בכתב בתוך שלושים ימי עבודה.

- ט. אם יחליט צוות שהסמיכה המליאה של ועדת האתיקה המוסדית במכון מופ"ת שלא לאשר מחקר, זכא/ת החוקר/ת הראשית לערער על ההחלטה בפני מליאת הוועדה, בצירוף מכתב המפרט את נימוקי הערר. החלטת המליאה הינה סופית ומחייבת. החלטת המליאה בערר תימסר לחוקרים בכתב בתוך שלושים ימי עבודה מיום הגשת הערר.
- י. אישור ועדת האתיקה למחקר יינתן לשנתיים. במקרה הצורך תינתן אפשרות הארכה לשנה נוספת לאחר שהוגשה לוועדה מראש בקשת אַרְכָּה.
- יא. אישור ועדת האתיקה אינו תקף בכל מקרה שהמחקר נוגד את הוראות החוק, ובכלל זה את הוראותיו של המדען הראשי במשרד החינוך.
- יב. ועדת האתיקה אינה מהווה תחליף לוועדת הלסינקי למחקרים רפואיים או למחקרים שיש בהם מגע פיזי עם בעלי חיים או בני אדם. בכל מחקר מן הסוגים שמפורטים בסעיף זה יש לפעול לקבלת האישורים המתאימים מוועדת הלסינקי במוסד שבו מתבצע המחקר.

5. תכנון וביצוע המחקר

- א. בשלב תכנון המחקר חובת החוקרים לוודא עמידה בעקרונות האתיים בהתאם לנוהל זה. מומלץ להיוועץ בקוד האתי של האיגוד האמריקני למחקר בחינוך, הנמצא בקישור:
<http://www.acra.net/AboutAERA/KeyPrograms/SocialJustice/ResearchEthics/tabid/10957/Default.aspx>
ובסקירה בנושא שערך ד"ר דניאל שפרלינג ממרכז המידע שבמכון מופ"ת, הנמצא בקישור:
http://library.macam.ac.il/study/pdf_files/d11972.pdf
- ב. בכל הליך תכנון המחקר וביצועו תהיה הקפדה על שמירת הכבוד, הרווחה והבטיחות של המשתתפים. זהות המשתתפים לא תיחשף בכל שלב שהוא במחקר אלא בהסכמתם המפורשת שתינתן בכתב.
- ג. בעת תכנון המחקר יש לבחון את כלל הסיכונים האפשריים למשתתפים. אם נגרמו למשתתפים או למשפחותיהם סיכונים או נזקים בלתי צפויים יש לפעול מיד להסרת הסיכון, כולל באמצעות הפסקת המחקר. בד בבד יש לדווח בעניין זה לאלתר לוועדת האתיקה.
- ד. החוקר/ת הראשית אחראית לכך שהמחקר יתועד באופן ברור ומדויק.
- ה. חשיפה של תיעוד תוצאות המחקר תתאפשר לפי דרישה סבירה של שופטים אקדמיים, עמיתים או הנהלת המכון, וזאת בכפוף לכלליים משפטיים, אתים ומקצועיים לשמירה על סודיות ופרטיות.
- ו. יובהר כי בכל שינוי מהותי בכלי המחקר, במהלך המחקר או באוכלוסיית המשתתפים יש להגיש בקשה חדשה לוועדת האתיקה.

6. הסכמה מדעת

- א. אנשים ישתתפו במחקר רק לאחר שהביעו הסכמה מדעת ומראש.
- ב. הסכמה מדעת תינתן לאחר שיובהרו למשתתפים באופן ברור מטרות המחקר, מהלכו, התועלת הצפויה מהמחקר והסיכונים הכרוכים בהשתתפות בו. המשתתף ייתן את הסכמתו בכתב.
- ג. לא יופעל על אדם לחץ ישיר או עקיף להשתתף במחקר.
- ד. כל משתתף רשאי לסרב להשתתף במחקר ו/או להפסיק את השתתפותו בכל עת. על החוקרים לציין במפורש בפני המשתתפים כי שמורה בידם הזכות להפסיק את השתתפותם בכל עת.
- ה. קטינים, פסולי דין או בעלי מוגבלות שאינם מסוגלים לתת הסכמה בכתב מדעת ומראש ישתתפו במחקר רק לאחר הסכמה מדעת מראש של האפוטרופוסים החוקיים שלהם (בדרך כלל ההורים). נוסף על כך יש להסביר להם בעל פה את מטרותיו של המחקר, ולהבהיר להם בלשון בהירה ככל האפשר כי הם זכאים להפסיק את השתתפותם בכל עת.
- ו. במחקרים שיש בהם דרישה מתודולוגית המצריכה הסוואה זמנית של מטרת המחקר האמתית רשאים החוקרים, באישור ועדת האתיקה, לספק מידע חלקי בלבד ולדחות את מתן ההסבר המלא על מטרות המחקר עד לתום הניסוי או תכנית ההתערבות. לאחר מכן על החוקרים למסור למשתתפים מידע מלא על המחקר כמפורט לעיל.
- ז. ההשתתפות במחקר היא בהתנדבות, והמשתתפים לא יקבלו עליה תגמול כספי. ניתן יהיה לתת שי סמלי וצנוע. אם יינתן שי יש לציין זאת בבקשה לאישור האתי של המחקר במקום המיועד לכך.
- ח. במחקרים אנתרופולוגיים או אתנוגרפיים בהם אין אפשרות לקבל הסכמה מדעת מכל המשתתפים יש לעדכן את אותם במידת האפשר על קיומו של המחקר ובכל מקרה – כאשר לא ניתן ליידע או לקבל הסכמה מדעת - אין לחשוף אותם למצבים שלא היו נתקלים בהם אלמלא היה מתקיים מחקר.
- ט. לא יאושר מחקר אשר לדעתה של ועדת האתיקה יש בו סיכון משמעותי למשתתפים, גם אם אלה נתנו את הסכמתם מדעת.

7. פרסום התוצאות

- א. החוקרים יעשו ככל הנדרש כדי להבטיח שהרעיון למחקר, תכנונו, אופן איסוף הנתונים, ניתוחם, התוצאות המפורסמות ופרשנותן יהיו שלהם בלבד, ולא יועתקו ממקור אחר ללא אישור או ללא ציון מפורש של המקור בפרסום, ושהפרסום אינו נגוע בגניבת דעת או בגניבת רעיונות (פלגיאט).
- ב. החוקרים יישאו באחריות מלאה למחקר הנושא את שמם, וינקטו אמצעי זהירות סבירים כדי להבטיח שהתוצאות המדווחות נאמנות לממצאים שנבעו ממנו, ואין בהן מצג שווא או הטעיה.

8. מסמכים

- החוקרים יצרפו לבקשה לאישור אתי של המחקר את המסמכים שלהלן:
- א. כלי המחקר: שאלונים, שאלות לריאיון ו/או מטלות שיועברו למשתתפים במחקר.
 - ב. טופס בקשה לאישור ועדת האתיקה למחקרים של מכון מופ"ת - נספח א'.
 - ג. טופס בקשה להארכה של האישור למחקר (במידת הצורך) - נספח ב'.
 - ד. התחייבות החוקרים להבטחת זכויות המשתתפים במחקר - נספח ג'.
 - ה. מכתב פנייה למשתתפים במחקר (יש להתאים את שפת הפנייה לשפת האם של המשתתפים) - נספח ד'.
 - ו. טופס הסכמה מדעת (יש להתאים את שפת הפנייה לשפת האם של המשתתפים) - נספח ה'.
 - ז. בקשה לאישור המוסד שהמחקר נערך בו לביצוע מחקר בתחומו (למשל: טופס בקשה לאישור של מנהל בית ספר לקיום של מחקר במוסדו).

נוהל זה אושר ונחתם ביום: 19.7.2016

מאשרת הנוהל:

ד"ר מיכל גולן
ראש מכון מופ"ת

נספח א'

טופס בקשה לאישור ועדת אתיקה במחקר - מכון מופ"ת

תאריך _____

פרטי מבצעי המחקר

שם החוקר/ת הראשי/ת: _____ תואר: _____ שיוך מוסדי: _____

מספר טלפון: _____ דואר אלקטרוני: _____

חוקרים נוספים בצוות המחקר (שם, תואר, ושיוך מוסדי):

היחידה והמסגרת בתוך מכון מופ"ת שבה נערך המחקר: _____

אם המחקר נערך במסגרת תכנית הפוסט-דוקטורט, קבוצות עניין או בית הספר להתמחות מקצועית,
נא לציין את שם המנחה/ים: _____

1. נושא המחקר:

2. מטרת המחקר או שאלות המחקר:

3. תיאור משתתפי המחקר והאוכלוסייה שממנה ייבחרו

אופן הפנייה למשתתפים; כיצד מוצגת מטרת המחקר וכיצד מוודאים שהמשתתפים הבינו את מטרת המחקר ואת תפקידם בו; האם יינתן שי למשתתפים? אם כן - איזה?

4. אופן איסוף הנתונים

כלי מחקר, דרכי שמירת הנתונים, לכמה זמן יישמרו הנתונים? דרכים לשמירה על החשאיות (האנונימיות) של המשתתפים ועל חסיון המידע.

5. האם קיימים סיכונים למשתתפים? אם כן, אילו סיכונים? מה נעשה כדי לצמצם אותם ככל

האפשר?

השלכות ההשתתפות במחקר על מצבם הנפשי, החברתי, הכלכלי, התעסוקתי ועוד של המשתתפים במחקר.

6. קשר בין החוקר למשתתפים

האם מתקיים קשר אישי/מקצועי או אחר בין החוקר לנחקרים? אם כן, מה טיבו?

7. קשרים עם בעלי עניין במחקר, לרבות גורמים מממנים

שם וְחתימת החוקר/ת הראשי/ת: _____

שמות וְחתימות של חברי צוות המחקר: _____

או

בקרב פוסט-דוקטורנטים, חברים בקבוצות עניין ומתמחים בבית הספר להתמחות מקצועית:

חתימת המתמחה: _____

חתימת המנחה: _____

החלטת הוועדה ונימוקיה:

נספח ב'

טופס בקשה להארכת אישור המחקר

נושא המחקר שאושר: _____

תאריך תחילת המחקר: _____

מספר אישור: _____

הסיבה לבקשה:

חתימת החוקר/ת הראשית: _____

או

חתימת המתמחה: _____

חתימת המנחה: _____

החלטת הוועדה ונימוקיה:

נספח ג'

התחייבות החוקרים להבטחת זכויות המשתתפים במחקר

שם המחקר: _____
 חוקר/ת ראשית: _____
 צוות המחקר: _____
 או המנחה: _____

במטרה להבטיח את זכויות המשתתפים במחקר הריני מתחייב/ת לפעול על פי עקרונות היסוד המקובלים באתיקה המחקרית בכלל ובאתיקה של מחקר בחינוך בפרט:

1. להקפיד על כבודם, רווחתם, זכויותיהם ופרטיותם של משתתפי המחקר ושל כל הגורמים הקשורים בו; להבטיח שכל מידע על ענייניהם האישיים של המשתתפים לא יימסר לשום גורם אלא למטרות שלשמן נערך המחקר.
2. להקפיד כי משתתפי המחקר ייתנו את הסכמתם מדעת ומראש.
3. להציג למשתתפי המחקר מידע מפורט וברור על מטרות המחקר וחשיבותו ולציין כי שמורה להם הזכות המלאה לסרב להשתתף בו ואף להפסיק את השתתפותם בכל עת.
4. להשתדל לבצע הערכה של הסיכונים הצפויים לנוגעים למחקר בעת תכנון המחקר וביצועו, ולעשות מאמץ למזער ולמנוע ככל האפשר סיכונים ונזקים אפשריים.
5. לפרסם את ממצאי המחקר באופן שלא יאפשר זיהוי של המשתתפים במחקר או של המוסד החינוכי שבו או שבאמצעותו נאספו הנתונים.
6. להימנע ממצב של ניגוד עניינים במישור האישי, המקצועי והמסחרי.
7. להצהיר על כך שידוע לחוקר/ים כי האישור שנותנת ועדת האתיקה איננו מהווה חלופה לאישורים של מחקרים הדורשים אישור ועדות רפואיות כגון ועדת הלסינקי, או מחקרים הדורשים אישור של המדען הראשי במשרד החינוך, ואינם פוטרים את החוקר/ים מכל אחריות משפטית או אחרת שעלולה להיות מוטלת עליהם בשלבים של תכנון המחקר, ביצוע המחקר, ניהולו או פרסום ממצאיו.

תאריך _____ שם _____ חתימה _____

נספח ד'

מכתב פנייה למשתתפים במחקר
ו/או לאפוטרופוסים החוקיים של המשתתפים

שלום רב,

הנדון: מחקר בנושא

תקציר המחקר:

המחקר, לרבות כל החלקים שיופעלו במסגרתו, הותר לביצוע על-ידי "ועדת אתיקה" של רשות המחקר
הבין-מכללתית במכון מופ"ת.

ההשתתפות במחקר היא בהתנדבות. זכותך להפסיק את השתתפותך בו בכל שלב בלי שתיפגע/י בכל דרך
שהיא. איסוף המידע לצורכי המחקר יתבצע תוך שמירה על חיסיון מוחלט של זהותך. אנו מתחייבים
לשמור על כבודך וזכויותיך/יך בכל שלבי המחקר.

ניתן לקבל מידע נוסף על תכנית המחקר, ו/או ליצור עמי קשר בטלפון שמספרו _____
ובדוא"ל שכתובתו: _____

אם הנך מסכים/ה להשתתף במחקר נא לחתום על טופס ההסכמה ולהעביר אותו עד לתאריך

ל _____

בברכה,

נדרשת חתימת החוקר/ת הראשית

בקרב פוסט-דוקטורנטים, חברים בקבוצות עניין ומתמחים בבית הספר להתמחות מקצועית נדרשת גם
חתימה של המנחה

נספח ה'
הסכמה מדעת
טופס הסכמה להשתתפות במחקר

לכבוד: _____

הנדון: הבעת הסכמה להשתתפות במחקר

אני מביעה את הסכמתי להשתתפות במחקר בנושא:

אשר יתבצע על-ידי _____ במכון מופ"ת
וזאת לאחר שקיבלתי מידע על אודות מטרת המחקר והמסגרת שיבוצע בה.
אני מודעת לכך שהשתתפותי במחקר היא בהתנדבות, וכי ביכולתי לסגת בכל שלב.

ולראיה באתי על החתום:

_____ חתימה

_____ שם

_____ תאריך